

НАСТОЛНА КНИГА ЗА ВСЕКИ НАЧАЛЕН УЧИТЕЛ

Нешкова, Р. (2014). Емоционалната компетентност на учениците. Обучението по български език и литература в мултикултурна среда в началния етап на основната образователна степен. София: Издателство „Рива“, 168 стр.

Илияна Горанова
Русенски университет „Ангел Кънчев“, Филиал – Силистра

Наскоро излезе от печат монографията на д-р Румяна Нешкова **„Емоционалната компетентност на учениците. Обучението по български език и литература в мултикултурна среда в началния етап на основната образователна степен“**. Авторката е действащ начален учител.

Р. Нешкова защитава успешно докторска дисертация в Софийския университет през 2012 година. Има публикации в сп. „Начално образование“ и в сп. „Образование“; в сборници от национални и международни конференции. Научните ѝ интереси са по проблеми, основополагащи за началния етап на основната образователна степен.

Представените в монографията проблеми, свързани с формирането на емоционална компетентност у учениците от началната училищна възраст, са актуални. Тяхното решаване помага на децата да преодоляват по-леко „барьерата“ между детската градина и училището (това е особено важно за онези от тях, които растат и се обучават в мултикултурна среда) и безболезнено да се адаптират в училищната среда; помага им да разбират себе си и другите.

1. Книгата е с класическа структура: увод, три глави, заключение, литература, приложения.

1.1. В Увода (с.7 – 9) Р. Нешкова формулира няколко основни **тези**, които успешно разгръща по-нататък в изложението:

– Училището не може да замени родителите, нито социалните институции, но то е мястото, където учениците получават основните уроци по емоционална компетентност.

– Емоционалната компетентност помага да се компенсират пропуските в социализацията на децата; допринася за по-бързото им интегриране в училищната среда.

– В мултикултурни класове от първостепенна важност е разбирането на културната идентичност, зачитането на другостта, проявите на толерантност.

– Обучението по български език и литература е *предпоставка* за формиране на емоционалната компетентност. „Затрудненото изразяване на български език води до дефицити в представянето на емоционалното състояние, до нарушаване на душевното равновесие на личността, формира бариери в способността за изразяване на собствените чувства и разбиране чувствата на другите, пречатства развитието на емоционалната компетентност на учениците в мултикултурна среда.“ (с.9).

1. 2. В първа глава – „Емоционалната компетентност на учениците в началната училищна възраст“ (с. 10 – 49), на базата на богата библиографска осведоменост са направени необходими и полезни за учителите терминологични уточнения на понятията *компетентност*, *емоционална компетентност*, *емоционална интелигентност*, *мултикултурализъм*.

1. 2. 1. Същността на *емоционалната компетентност* Р. Нешкова извежда от основните признаци на понятията *компетентност* и *емоция*, отчитайки взаимовръзката между тях. Според авторката емоционалната компетентност е „способност да се разбират собствените чувства, чувствата на другите, да се проявява съпричастност и да се съпреживява“ (с.10).

1.2. 2. Заслужава внимание анализът на отношенията между концептите *емоционална компетентност* и *култура*, който дава възможност на авторката да формулира съществени за работата на учителя изводи:

– *културата* включва набор от компетентности, в т.ч. и емоционална компетентност;

– *емоционалната компетентност* е свързана с формирането на умения „за опознаване на другите култури и за толерантност в отношенията“;

– „чрез опознаване на културната идентичност на другия се улеснява комуникацията, създават се възможности за опознаване и изразяване на емоциите“ (с.14).

1. 2. 3. Важни за съвременното обучение не само в началното училище са взаимоотношенията между *емоционална компетентност* и *емоционална интелигентност* (с. 22 – 29). Познавайки се на известни автори, Р. Нешкова твърди, че не би могло да се прави рязко разграничаване между двете понятия, тъй като приложното им поле е едно и също. *Емоционалната компетентност* се проявява в способността за разбиране на чувствата, в постигнатия успех в отношенията с хората и във вземането на правилни решения; *емоционалната интелигентност* включва умението за разбиране на вътрешните противоречия, самоконтрола и успешното преодоляване на препятствията, които възникват в процеса на общуване.

Емоционалната компетентност се проявява преди всичко в поведението на индивида, в отношенията му с околните и със себе си, в нагласите му за действия в различните ситуации на общуване. Формирането ѝ от ранна детска

възраст дава възможност за справяне със стресови ситуации, предполага трайни приятелства, съпричастност и положителни афективни прояви.

С оглед на социалната среда, към която Р. Нешкова отнася изобрания проблем за изследване, *значим в теоретико-приложен план, е изводът ѝ, че „в условията на мултикултурализъм формирането на емоционална компетентност се определя от равнището на формираност на езиковата, литературната, комуникативноречевата и комуникативната компетентност“* (с.21).

2. Във втора глава – *„Методически идеи за формиране на емоционална компетентност“* (с.49 – 121), авторката разгръща и доказва формулираната в Увода теза, че обучението по български език и литература в мултикултурна среда е **предпоставка** за формиране на емоционална компетентност у учениците в началната училищна възраст, защото: (1) *чрез обучението по български език и литература* учениците обогатяват езиковия си изказ, (2) учат се да възприемат и да създават текстове, (3) усвояват нормите на българския книжовен език, „необходими както за нормалната комуникация, така и за адекватното изразяване на чувствата“ (с.50).

Доказването на тези идеи става особено значимо, когато обучението се провежда в мултикултурна среда, където „в хода на урочната работа учителят е изправен пред предизвикателството да съчетава усвояването на езикови правила с усвояването на правила за емоционална компетентност с цел нормалното общуване между отделните етноси“ (пак там).

2.1. На занятията по български език Р. Нешкова гледа като на лаборатория, в която учениците се учат „да изразяват точно мислите и чувствата си, да разбират и изслушват събеседника си, да участват в градивен спор“ (с.60). В „методическата лаборатория“ на изследователката Р. Нешкова се обосновават съвременни дидактически идеи за: *игрите, груповото обучение, диференцираната работа, интерактивните методи, работата с различните видове текстове, проектобазираното обучение по определени теми.*

Убедена съм, че интересът на учителите ще бъде предизвикан от представените в монографията **различни видове игри** с примери от практиката на авторката и с коментарите към тях („*Попитай и отговори*“, „*Познай кой предмет съм*“, „*Подреди пъзела*“, „*Влакче*“ и др.).

Актуални за методиката на обучението по български език в началната училищна възраст са вижданията на методичката за различните форми на **груповото обучение** (успешно приложими при целодневния режим на работа). Според нея „груповата работа в мултикултурна среда дава възможност за проява на загриженост, за преодоляване на стеснителността и страха. (...) По време на съвместната работа се преодолява неумението за социално общуване при тези, които са изолирани или отхвърлени от съучениците си, а учениците билингви постепенно се опитват да изказват чувствата си, като разчитат на толерантното отношение“ (с.66). Предлага

се набор от задачи, подходящ за групов работа, с подробни методически указания към тях.

Диференцираната работа е реализирана чрез индивидуални карти, в които задачите се съобразяват с възможностите на всеки ученик (с.69).

С фрагменти от учебни занятия авторката представя **интерактивни методи и форми на работа** (с.70 – 73), които „изискват взаимодействие, взаимопомощ, диалог между учащите и обучаващия; възпитават у децата търпение и уважение, зачитане на мнението на всяка отделна личност“.

Работата по всеки от видовете текстове (*преразказ, съчинение, драматизация; интервю, монолог, диалог*; зададени в устна или в писмена форма (с.74 – 79) е представена с идеите на авторката за използването им, с различни апробирани от нея ситуации, с критерии за оценка на постиженията на учениците.

С конкретни примери се доказва целесъобразността от използването на **проектобазираното обучение по конкретна тема** (с.80 – 86). Читателят се убеждава, че то позволява „успоредно с реализирането на стандартите за учебното съдържание да се постигнат и надхвърлят зададените параметри от очакваните резултати; предполага партньорство, търсене, насочване и откриване; осъществява връзката между теоретичните знания и практическата дейност. Чрез интересна тема и провокативен метод, какъвто е проектът, се поражда усещане у учениците за предоставена свобода, за гласувано доверие, дава се възможност за творчество“ (с.80). Полезни и интересни за учителите са представените в книгата *цели* на отделни проекти, по подобие на които всеки учител може да формулира свои при работа по избрана от него тема; открити са *основните стъпки за работа по проект*; предлага се *инструментарий* за реализиране на проекта.

Използвайки като основа учителската си практика, Р. Нешкова успява да докаже, че обучението по български език в мултикултурна среда е надеждна основа за формиране на емоционална интелигентност.

2. 2. Чрез обучението по литература децата се учат на толерантност в отношенията; запознаването с литературните произведения им помага да опознават чувствата на другите, да съпреживяват; учат се на нов тип отношение към културните различия. „Целенасочената работа с литературното произведение, предварително обмислените въпроси спомагат за включването на учениците в емоционалния свят на произведенията, формират у тях литературна и емоционална компетентност“ (с.87).

Като се опира на богатите си наблюдения, Р. Нешкова споделя, че „не е достатъчно децата да четат и да разказват прочетеното – те трябва да могат да изказват мнение, да разсъждават, да изразяват съпричастност или нетърпимост към постъпките на героя, като мотивират отговора си, като споделят чувствата си и по този начин да градят своя модел на поведение“ (с.89).

Значими в теоретико-приложен план са обобщенията на авторката, че:

- учениците от началния етап на основната образователна степен успешно изпълняват репродуктивни упражнения, прилагат определени правила при изпълняване на практически задачи, но трудно мотивират своите отговори поради недостатъчното развито умение да се разсъждава;

- характеристиките и оценките, която правят учениците на литературните герои, често са едностранчиви и неточни, тъй като не се замислят защо героят постъпва така.

В монографията се обосновава ролята и мястото на приказките (от различни етноси), на пословиците и поговорките при формирането на емоционалната компетентност на подрастващите: „Приказката помага на учениците да се ориентират как да живеят, как да постъпват спрямо другите и себе си. (...) Важно значение има развитието на устната реч и умението на детето да разказва любимата си приказка (с.90).“

Дългогодишната работа на учителката в мултикултурна среда ѝ дава основание да твърди, че :

- българските народни приказки, приказките на различните етноси дават възможност за осъзнаване на културната различност и идентичност, за преодоляване на ниското самочувствие на някои от децата;

- малките ученици се ориентират в характерните за етноса си особености, учат се да бъдат коректни и толерантни към децата с друг етнически произход;

- постепенно децата осъзнават, че хората се различават по цвета на кожата, по родния си език, по своята народност или вяра, но притежават едни и същи добродетели, за всички са валидни едни и същи ценности (с.91).

За успешна работа в мултикултурна среда авторката препоръчва на читателите похватите *подборно четене, драматизация, изразително четене, дообрисване, рисуване*, като всеки от тях представя с примери от занятията си с децата.

2. 3. Безспорен принос за теорията и практиката на обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен е представената в монографията ***компенсираща програма за формиране на емоционална компетентност в мултикултурна среда*** (100 – 121). Програмата е апробирана от авторката във връзка с дисертационното ѝ изследване.

Програмата се определя като *компенсираща*, защото с нейна помощ се релативизира онова, което не може да бъде направено на занятията по български език и литература в часовете за задължителна подготовка (не само поради недостиг на учебно време).

Целта на програмата е у учениците да се формира емоционална компетентност – т.е. те да могат да разбират, оценяват и контролират чувствата (свои и чужди); да могат да се справят в критични ситуации, като предлагат

помощ, проявяват разбиране към другите и съпреживяват случващото се около тях (с.101).

Р. Нешкова предлага работата да започва във втори клас (по един час седмично), когато учениците вече могат да четат и да пишат. Като конкретни опори на програмата се използват литературни и фолклорни творби, произведения от различните видове други изкуства (пак там).

Полезни за учителите са представените в монографията част от темите на занятията (с.103 – 121):

- втори клас – „Опознаване“, „Разказвам за себе си“, „Имам отговорности“, „Аз чувствам“, „Негативни емоции“, „Грижа се за...“, „Помагам“;
- трети клас – „Емоциите“, „Говорене“, „Усмивката“, „Различни, но не безлични“, „Приятелите“, „Добротата“;
- четвърти клас – „Заедно“, „Емпатията“, „Конфликт и хармония“, „Уважавам другия“, „Сред природата“, „Добродетелност“.

Всяка от темите е представена с компонентите: *цел, връзка с български език и литература, опорни думи, ход на занятието* (набелязат се и се анализират основни дейности, които учителката е възлагала на своите ученици). Например – темата „Разказвам за себе си“ (с.104):

Цел: Овластяване на подходи за себепознание, очертаване на собствените личностни параметри (силни и слаби страни); разбиране на чувствата на другия, съобразяване с неговите специфики на характера; умения за слушане.

Връзка с БЕЛ: Възможности за изказване на завършена мисъл, заучаване (най-вече от учениците билингви) на езикови конструкции, които служат за самопредставяне.

Думи от активния речник: харесвам, предпочитам, обичам.

Ход: (1) Всяко дете се представя, като съобщава свои любими занимания, приятели, любими филми, игри. (2) Работа с изречения, взети от съобщението на току-що говорилия техен съученик. (3) Игра „Продължи нататък“, Обичам да играя на ...; Приятелите ми са ...; Не харесвам...; Какво мога да правя?...Какво не мога да правя?...). (4) Игра „Какъв съм?“ (На постер са записани думи. Всяко дете избира тези, които смята, че се отнасят до него). (5) Чете се и се обсъжда текстът „Пипи се настаниа във Вилекула“, като се обръща внимание на описанието и личностните черти на героите.

С анализа на резултатите от прилагането на програмата Р. Нешкова показва, че (с.120 – 121):

- у учениците се формира способност да разбират чувствата (свои и чужди), да съпреживяват и проявяват съпричастност;
- обогатява се речникът им с думи, назоваващи чувства или нюанси на чувства;
- подрастващите овладяват официалния книжовен български език; развива се устната им реч чрез конкретни опори;

– у тях се формират стратегии и модели на поведение, основани на взаимно уважение и доверие.

3. В третата глава – „Емпирично изследване на степента на формираност на емоционална компетентност у учениците в мултикултурна среда чрез обучението по български език и литература в началната училищна възраст“ (с.121 – 158), авторката представя инструментариума, с който е провела изследването си – анкета с родители, приложение на проективния метод на недовършените изречения, анализ на текстове – съчинение по преживяване.

Резултатите от емпиричното изследване са доказателство, че:

(1) на родителите на деца, обучавани в мултикултурна среда, са необходими повече познания за емоционалната компетентност с цел преодоляване на дефицитите в емоционалното общуване (с.146);

(2) чрез проективния метод на недовършените изречения учителят за кратко време може да се ориентира в чувствата на децата и съзнателно да насочи урочната дейност към ситуации с положителни преживявания и споделянето им (вж. с.153 – 154);

(3) при създаване на съчинение по преживяване учениците срещат сравнително повече трудности (по-лесни за тях се оказват задачите за преразказване), защото е необходимо сами да дадат словесен израз на мислите и на чувствата си, сами да конструират текста си.

4. В Заключението са изведени съществени за теорията и практиката на обучението по български език и литература в началната училищна възраст **изводи**, два от които са особено важни (с.160).

(1) В съвременното училище формирането на емоционална компетентност у малките ученици е толкова важно, колкото развитието на интелектуалните им способности.

(2) Началната училищна възраст е подходящ период за формиране на емоционална компетентност, а урочната работа по български език и литература позволява резултатно и положително въздействие върху емоциите и чувствата, тяхното разбиране и опознаване.

5. Литературата (с.162 – 164) обединява 52 заглавия – на български, руски и английски език.

6. В Приложенията (с.165 – 168) са включени – *анкетна карта*, предназначена за проучване готовността на родители на деца от I – IV клас за формиране у тях на емоционална компетентност, и *модел на метода на недовършените изречения*.

7. Монографията на д-р Румяна Нешкова е сериозен принос в теорията и практиката на обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен.

– **В теоретичен план** се представя концепт, който не е изследван в българската методическа литература; анализират се сложните отношения между

комуникативноречева компетентност, литературна компетентност, емоционална компетентност, емоционална интелигентност, култура.

– **В практически план** значимостта на монографията се определя от това, че авторката защитава тезите си с *апробирани от самата нея техники и програми*; въз основа на експериментално обучение се правят обобщения, интересни за учителите, работещи в мултикултурна среда.

Убедена съм, че монографията „Емоционалната компетентност на учениците. Обучението по български език и литература в мултикултурна среда в началния етап на основната образователна степен“ на д-р Румяна Нешкова наистина ще се превърне в настолна книга за всеки начален учител. Тя ще е интересна и полезна на:

- специалистите в областта на методиката на обучение по български език в началния етап на основната образователна степен;
- учители и преподаватели от различни степени и форми на обучение;
- студенти, специализанти и докторанти;
- всички, които проявяват интерес към проблемите, свързани с формирането на емоционална компетентност.

A TEXT BOOK FOR EACH PRIMARY TEACHER

✉ **Dr. Iliana Goranova, Assos. Prof.**
University of Rousse, Silistra Branch
E-mail: ilgovanova@mail.bg